

Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705

per Pere Gifre i Ribas¹

L'endeutament és un tret estructural de les economies pageses d'Antic Règim,² que trobem en relació amb el mercat de la terra i en la formació de patrimonis pagesos. N'hi ha prou de veure el volum que ocupen els actes de creació de censals i els plets sobre censals en els arxius patrimonials, per a adonar-nos del seu valor en el conjunt de les finances particulars. La creació de censals serà el recurs utilitzat per les institucions per acudir a algunes necessitats immediates o, simplement, com a fórmula creditícia. Durant l'edat mitjana, el recurs a la creació dels censals, juntament amb els violaris, serà usat des de la més petita universitat fins a les més altes institucions catalanes com el Consell de Cent o la Diputació del General. Unes i altres es veuran en una difícil situació en els anys seixanta i setanta del segle XVII, quan, després de la Guerra de Secessió, siguin requerides, per la via judicial, a pagar les pensions degudes als seus creditors en els anys de guerra. Les estratègies seran semblants i les solucions també.

Aquí es pretén d'exposar la via seguida per algunes universitats, en el benentès que l'anàlisi particular de les universitats del comtat d'Empúries vol servir d'il·lustració de les situacions generals per les quals passaven les universitats catalanes i les vies seguides per a buscar alternatives. El marc de la nostra anàlisi és la universitat, nucli de solidaritats pageses, però també l'escenari d'enfrontaments entre la pagesia, ja que és en moments de dificultats. El període analitzat és difícil i s'hi pot apreciar, fins on la documentació ho permet, la lluita entre els interessos particulars i els interessos comunitaris. El subjecte d'anàlisi és la universitat, amb consells generals on s'aproven les resolucions per unanimitat dels presents, però on també es deixa constància dels discrepans, i de la qual formen part alguns dels mateixos creditors censalistes que, tot i conèixer les limitacions de les finances comunitàries, no dubtaran a requerir la universitat per tal que els pagui les pensions degudes i

1. Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Universitat de Girona.

2. Per a un estat de la qüestió, vegeu E. TELLO, *El papel del crédito rural en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)*, «Noticiario de Historia Agraria», núm. 7 (1994), ps. 9-37, i el dossier que amb el títol *Les réseaux de crédit en Europe, XVIè-XVIIIè siècles* hi dedica «Annales. Histoire, Sciences Sociales», núm. 6 (1994), ps. 1.335-1.442.

d'amençar de passar a la via de l'execució dels béns de la universitat. L'estudi de l'endeutament de les universitats no s'ha de deslligar de les relacions de classe que s'estan configurant en l'àmbit rural en aquests anys de la segona meitat del segle XVII, quan trobarem episodis ben significatius d'individualisme agrari, com a resultat de la diferenciació pagesa, fet que es pot traduir en alguns episodis d'«assalt als comunals».³

Les universitats del comtat d'Empúries després del tractat dels Pirineus

Acabada la Guerra de Secessió, i després de la signatura dels tractats i de les conferències de pau de Ceret i de Figueres, les universitats empordaneses es van veure pressionades pels creditors censalistes que volien cobrar les pensions de censals vençudes i que no havien estat pagades. La pressió sobre les universitats començava a la cúria comtal de Castelló, des d'on eren enviades lletres citatòries a les universitats per tal de requerir-les a pagar.⁴ Davant d'aquesta situació, les universitats recorrien aquest requeriment bo i exposant les dificultats amb les quals es trobaven, derivades de la manca d'ingressos de les rendes de la universitat per la des població i, per tant, sense concurrència d'arrendataris a la subhasta dels propis municipals (taverna, fleca, carnisseria i gabella, sobretot), situació a la qual també acostumaven d'afegir la postració en què es trobaven després de l'ocupació francesa, especialment sentida entre 1655 i 1660. Les raons aportades per les universitats no eren considerades una prova suficient pels creditors censalistes, ja que continuaven introduint, a la cúria comtal, nous requeriments contra les universitats i demandes d'execució en els béns de la universitat o dels seus particulars. A aquests requeriments, la universitat responia amb la demanda de lletres de «*nihil innovando*», que obtenien. No era suficient. Davant d'això, aprofitant la legalitat vigent (tractar-se de causes superiors a les 300 lliures, existència de pobres, de vídues i de menors en situació de pupil·laritat), les universitats recorrien a l'Audiència amb la finalitat d'aconseguir que els creditors censalistes s'avinguessin a una concòrdia a fi de poder ajornar el pagament dels deutes.⁵ Aquesta evocació del plet a l'Audiència s'ha d'entendre com una estratègia de les universitats per buscar una justícia més favorable a la que els podia deparar la justícia de baró i, sobretot, després dels precedents que existien que l'evocació del plet a l'Audiència obria la possibilitat d'arribar a la via de la concòrdia amb els creditors censalistes, per la qual un any es pagarien les pensions

3. Sobre aquest aspecte, M. BOSCH, R. CONGOST, P. GIFRE, *L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)*, dins *Béns comunals als Països Catalans. Alguaire (El Segrià)*, 30, 31 de març i 1 d'abril de 1995 (en premsa).

4. És possible que aquesta pràctica fos habitual en les terres de baró, ja fos laic o eclesíastic, com queda palès en les lletres citatòries de plet o en la demanda de lletres de «*nihil innovando*» que figuren en els manuals notariaus sota el concepte de «*diversorum*» i que apareixen en la base documental d'aquest treball.

5. Sobre aquesta estratègia per a la primera meitat del segle XVII, vegeu J. OLIVARES, *Litigiositat rural i conflicte social a la Reial Audiència abans de 1640*, dins *La revolució catalana de 1640* (Barcelona, Crítica, 1991), ps. 150-152, i la seva tesi doctoral, de la qual, gràcies a l'amabilitat de J. Olivares i d'E. Serra, n'hem pogut llegir els esborranys que han donat lloc a la tesi doctoral llegida el 7 de juny de 1995. En aquest mateix número, vegeu *Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors*, especialment la primera part, on resumeix la situació de les universitats entre 1652 i 1658.

de censals caigudes a tots els creditors i l'any següent es lluirien censals a sort de rodolí. En alguns memorials es recordarà que altres universitats empordaneses ja havien obtingut l'ajustament per la via de la concòrdia amb els seus creditors i defensaven el seu dret a aconseguir la mateixa sortida, com queda expressat en el memorial de la universitat de Ventalló⁶ adreçat a l'Audiència el 1676, on demana que la concòrdia es faci «en la conformitat la han feta algunas universitats de l'Empurdà [en altres ocasions la fórmula serà: "A exemple de altres universitats, vilas y llochs de dit Principat", es diu a Torroella de Fluvià el 1665] que és reduir los preus y pencions de dits censals creats en moneda de sissens y pagar un any las pencions y lo altre lluhir».

És a partir dels memorials presentats a l'Audiència on trobem una radiografia de la situació de les universitats i de les seves finances. Certament, els memorials tenen l'objectiu de fer valer els drets de les universitats i, per tant, poden comportar una forta càrrega d'exageració. Conscients d'això i amb precaucions, els usarem per tal de descriure la situació financera de les universitats del comtat d'Empúries durant la dècada dels anys seixanta i primers setanta del segle XVII.

L'endeutament per la via de la compra de censals és la norma de totes les universitats. Ha estat la solució a la manca de numerari davant les necessitats derivades de la guerra amb què s'ha trobat la universitat, com quedarà resumit en el memorial de la universitat de Torroella de Fluvià, «atropellada y destruhida» a causa dels infortunis de la guerra,⁷ en una expressió que es pot estendre a la resta d'universitats del comtat d'Empúries. La guerra ha estat especialment sentida en terres que han viscut i han patit la seva situació de frontera: amb presència de tropes del rei catòlic, però també del rei cristianíssim, totes alhora sobre el territori. És clar que algunes universitats ho podran haver passat pitjor. La universitat de Cadaqués⁸ exposarà que ha estat ocupada pel francès després de 1655; la universitat de Roses⁹ es queixarà que s'ha convertit en presidi militar, primer ocupada per les tropes de la monarquia espanyola i després de 1645 per les tropes del rei de França; la universitat de Castelló¹⁰ exposarà que una de les causes de les seves desgràcies és que era la primera població en haver d'afrontar les tropes franceses, en una argumentació que esdevindrà reiterativa a partir de llavors en demanda d'una fortalesa militar per a oposar a l'entrada del francès, i també era la primera població que patia la presència de les guarnicions a la ciutadella de Roses, presència de la qual també es queixaran la universitat

6. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 21 de febrer de 1676.

7. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 9 de setembre de 1665.

8. La universitat de Cadaqués argumenta que l'ocupació militar pel francès ha comportat la supressió dels càrrecs de la universitat i els seus ingressos són percebuts per les tropes franceses: «En tot lo dit temps [1655-1660] la dita vila de Cadaqués estigué ocupada per los francesos sens que y hagués batlle y jurats, ni forma de universitat, antes bé los dits francesos y los cabos cullfan los fruyts y emolmens de la universitat.» (AHG. J. Pagès, Not. de Castelló, 1435, lletres citatòries de plet, 1660-1683: 5 de febrer de 1661). Per aquesta raó, la universitat de Cadaqués exposa que ha de quedar exonerada del pagament de les pensions de censals caigudes durant aquests anys, pensions que haurien de ser pagades pels francesos, segons el capítol cinquè dels pactes de la conferència de Figueres. Sobre això, *vid.* la transcripció que fa E. SERNA, *Aproximació a l'estudi de l'aplicació del tractat dels Pirineus. Les conferències de Figueres (1660-1666)*, «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», núm. 21, 1988, p. 131).

9. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 22 de gener de 1665.

10. AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 31 d'agost de 1669.

d'Empúries¹¹ i fins la de Ventalló, la qual, a més de patir la proximitat de la fortalesa de Roses, patia la seva circumstància d'estar situada «contra lo camí real», amb la qual cosa els trànsits de soldats l'afectaven de manera directa.¹²

Les penúries militars es troben, sens dubte, en l'origen de la càrrega censalista de les universitats empordaneses,¹³ però no en són l'única causa. Les referències a les necessitats durant els anys del contagi de la pesta es troben en molts dels memorials, i n'hi ha prou de comprovar-ho amb la data de la creació de censals de les universitats durant aquells anys, com també s'han de relacionar amb les necessitats de cereals i les penúries dels anys anteriors a 1640, sobretot del període 1624-1631, i dels anys de la Guerra de Secessió. Al costat d'aquestes necessitats, també haurem de tenir presents les construccions de capelles o d'esglésies (Ventalló, Sant Pere Pescador, Empúries-l'Escala), així com els llargs plets contra el comte d'Empúries per la reversió a la jurisdicció reial o contra els delmadors, i també contra alguns particulars de la universitat. Es fa difícil de quantificar les minuts dels advocats i les dietes dels síndics per acudir a l'Audiència, sense poder analitzar els llibres del clavariat d'aquestes universitats, però, sens dubte, aquesta és una partida gens negligible en les despeses de les universitats.

Les universitats, una vegada han plantejat la causa de les seves dificultats, exposen que no poden acudir al pagament dels censals que deuen, ni tan sols a les pensions. En els memorials s'explica que les universitats han perdut població i s'han empobrit, amb la qual cosa les rendes, que bàsicament provenen de l'arrendament de la taverna, la carnisseria, la gabella i la fleca, no són suficients per a acudir al pagament de les pensions. La situació que es descriu d'algunes universitats és especialment il·lustrativa de la decadència en què es trobaven. Roses quedarà sense òrgans de govern de la universitat durant vint-i-quatre anys, període en el qual el comandament de la fortalesa militar va assumir les funcions de la universitat, fins que no va ser restaurada el 1663.¹⁴ Amb aquesta situació, la població de Roses va haver de subsistir fora vila, en barraques prop de la platja, ja que només unes tres o

11. La proximitat a la fortalesa de Roses, «que vuy té ocupada lo enemich», comportava que «quiscun any arriba en ella y se n'aporta los fruyts que los pochos singulares de ella cultívan y haurien de cullir ab que tot son treball y esperansa de la cullita reste fructuada» (AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, 1444 [cúria: 1660-1685]: 11 de maig de 1662).

12. En el memorial, la universitat de Ventalló afegia també l'entrada del francès durant l'any 1675 i l'obligació d'acudir al servei del rei «en los terrallons per las fortificacions de Gerona» (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 [cúria: 1660-1685]: 21 de febrer de 1676).

13. Fet que també s'ha confirmat per a una altra zona fronterera com el Pallars, estudiada per J. M. Bringué, on, a partir dels memorials que les universitats presenten davant l'Audiència per comminar els censalistes a avenir-se a una concòrdia, queda palès el pes de la fiscalitat de guerra amb els allotjaments i els «estragos» causats per les tropes. (J. M. BRINGUÉ, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*, tesi doctoral, inèdita, IUHJVV-Universitat P. Fabra, 1995, vol. II, ps. 1.009-1.010).

14. El 28 d'abril de 1663, segons llegim en un memorial posterior, el comte d'Empúries donava facultat als habitants del lloc de Roses i als qui vivien en els masos del terme a formar «cos de universitat en cap de vint-i-una persona» (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1449 [1668]: 6 de maig de 1668). El 12 d'abril de 1664, el governador general del comtat procedeix a insacular i disposa vint-i-un noms: set per cada bossa, la de cònsol en cap, cònsol segon i cònsol tercer, amb la finalitat, diu, «de redificar la política y bon ús tenia dita universitat» i a partir d'aquest moment l'exaculació es farà cada 28 d'abril, en commemoració de la restauració de la universitat, canviant la data de Tots Sants com havia estat costum fins a 1640 (AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, 1442 [1664-65]: 12 d'abril de 1664).

quatre persones vivien dins les muralles de la ciutat «per tenir ocupada la dita vila los soldats de la guarnissió» es diu encara el 1665; la població pagesa, poca i en disminució, havia hagut de resistir en els masos del terme, molts dels quals, però, havien quedat deshabitats i destruïts. A Fortià, el 1662, només quedaven setze cases habitades quan «antas de las guerras passadas que comensaren en lo Empurdà en lo any mil sis-cents cinquanta tres ... y havia vint-y-una heretat de pagesos y alguns trenta de menesterals», i en els moments àlgids de la presència francesa «alguna vegada no y ha hagut sinó sis cases de habitants y molta part del temps estàvan en la iglesia parrochial retirats». ¹⁵ A la universitat d'Empúries, el 1662, a la vila quedaven unes quinze cases habitades i de les heretats del terme només n'hi havia tres d'habitades i encara no treballaven la totalitat de les heretats. ¹⁶ A Ventalló i a Viladamat, ja a la part sud del comtat d'Empúries, la universitat de Viladamat havia quedat deshabitada durant sis anys (a partir de 1655) per la fugida dels seus moradors cap al castell de la Garriga, on havien trobat un refugi segur, i la universitat de Ventalló exposa, en una data tardana, el 1676, que comptava amb trenta-tres o trenta-cinc cases habitades, de les quals sis o set eren de pagesos i la resta eren de «treballadors y pobres». ¹⁷

També trobem descrita, en diferents memorials de les universitats adreçats a l'Audiència, la impossibilitat d'acudir al pagament de les pensions dels censals per no tenir ingressos suficients. Excusa o realitat? La càrrega dels censals arribava a situacions extremes: a Roses, el 1665, la universitat reconeix que el capital dels censals arriba a «més» de setze mil lliures i que deuen pensions «passadas» de catorze mil lliures, quan els ingressos anuals ronden les cinc-cents lliures, ¹⁸ quantitat que situa els «emoluments» de la universitat de Roses entre els més elevats del comtat. De la mateixa magnitud és el deute acumulat per la universitat de la Selva de Mar quan, el 1668, en un memorial adreçat a l'Audiència on es commina els censalistes a signar la concòrdia, s'apunta que el capital censal és de tretze mil vuitanta-una lliures, això és, sis-cents cinquanta-quatre lliures i un sou de pensió anual, «de las quals se deuan moltas pentions atrassadas», mentre disposa de cent cinquanta lliures anuals, «tantsolament», d'emoluments de la universitat, dels quals encara ha de pagar cent lliures del donatiu ofert al rei per ajuda de cost de les fortificacions. ¹⁹ A Fortià, el 1662, diuen que han pagat més de tres-cents lliures per pensions de censals, quan la universitat disposa de setze cases, que veurem ampliades a dinou el

15. Segons el testimonial d'Antoni Gràcia, moliner, Joan Ros i Francesc Soler, pagesos de Fortià, en el qual s'exposa que «hi ha molt poch temps que se ha poblat lo dit loch per causa que los acrehadors no molestàvan los habitants de dit loch perquè des de què lo síndich de dit loch tragueren unas lletres de la Real Audiència, que ere en lo setembre del any mil sis-cents sexanta, a fins ara no havían molestat la dita universitat». (AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1386 [1662]: 25 de març de 1662).

16. Amb l'agreujant que «lo henemich des de dita fortalesa [de Roses] los compelleix a contribuir-hi duas doblas de or cada mes y més havant los singulars de dita vila y terme contínuament treballan en aportar faxina en dita vila per las fortificacions de aquella». (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 [cúria: 1660-1685]: 11 de maig de 1662).

17. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1439 (1662-63): 2 d'agost de 1662, i 1444 (cúria: 1660-1685): 21 de febrer de 1676.

18. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 22 de gener de 1665 i 6 de maig de 1668. Certament, la mitjana anual dels arrendaments de la universitat de Roses protocol·litzats entre 1668 i 1693 és de 533,75 lliures. En aquest aspecte, el memorial és fidedigne.

19. AHG. A. Savarrés, Not. Girona-11, 455 (Diversorum: 1668-1672): 12 d'abril de 1668.

1663 o a vint-i-tres el 1666.²⁰ La situació que presenta la universitat de Torroella de Fluvià, el 1665, reflecteix clarament la precarietat de les seves finances i la impossibilitat d'acudir als pagaments immediats: els censals pugen a tres mil quatre lliures, les pensions endarrerides arriben a més de cinc-centes, i anualment s'han de pagar cent cinquanta lliures, la qual cosa és impossible quan els «emolumens de dita universitat» ronden les deu lliures anuals.²¹ Amb raó deia allò d'«atropellada y destruhida».

La disponibilitat d'uns quants balanços de censals que pesen sobre algunes universitats permetrà acabar de configurar la imatge d'aquest fort endeutament (quadre 1) i, alhora, l'anàlisi dels balanços permetrà d'estudiar la identitat dels creditors censalistes de les universitats.

QUADRE 1. *El pes dels censals en les universitats, en lliures*

<i>Data balanç</i>	<i>Universitats</i>	<i>Nombre censals</i>	<i>Capital censal</i>	<i>Pensions anuals</i>
1656	Viladamat	41	12.979	648,95
1665	Torroella de Fluvià	16	3.004	150,20
1669	la Selva de Mar	33	13.129	656,45
1692	Sant Pere Pescador	—	14.024	701,20
1693	Sant Pere Pescador	—	14.195	709,75
1699	Cadaqués	23	9.227	461,35
1703	Sant Pere Pescador	27	11.807	590,35

Fonr. Viladamat: AHCF, Viladamat: Llig. 7: *Llibre de comptes de la universitat*, 1656/1836, f. 149r-156r. Torroella de Fluvià: AHG. M. Pastell, Not. Castelló: 1442 (1664-1665): 14 de setembre de 1665. La Selva de Mar: AHCF, la Selva de Mar: *Memorial dels censals fa tots anys ha differents personas la universitat del lloch de la Selva de Mar, vall y montanya de St. Baldiri del mont de St. Pere de Rodes, bisbat de Gerona, el 17 de gener de 1669*. Sant Pere Pescador: AHG. Notaria de Castelló: M. Pastell, 1489 (1692): 19 de març de 1692; 1490 (1693): 30 de gener de 1693 i P. Heras, 1552 (1703): 28 de juny de 1703. Cadaqués: AHG. I. Verdalet, Not. Castelló: 1589 (1699): 28 de maig de 1699.

La mostra de les universitats és representativa de la geografia del comtat, amb la mancança considerable de la capital comtal de Castelló, per a la qual no disposem de dades. S'ha de remarcar el cas de Viladamat, on el 1656 encara figuren els capitals censals en moneda inflacionista. El procés de reducció de la moneda, tot i les diposicions legals, encara no havia estat acceptat pels censalistes. D'altra banda, la seqüència cronològica de Sant Pere Pescador i de Cadaqués és més reculada. En el cas de Sant Pere correspon als anys que la universitat va començar a construir una nova església, i es pot apreciar clarament com en un termini de deu anys, tot i l'arrendament de redelmes i la disposició de tots els emoluments de la universitat, el

20. AHG. Pagès, Not. Castelló, 1386 (1662): 25 de març de 1662.

21. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 14 de setembre de 1665.

capital censal només va poder ser reduït de 3.624 lliures quan l'arrendatari dels emoluments de la universitat s'havia obligat a quitar la meitat dels censals de 1693, i és que les campanyes franceses de 1694 i 1695 varen suposar un veritable desastre per a les universitats empordaneses, ja que es varen veure obligades a allotjar tropes, a pagar composicions i a subvenir a les necessitats dels exèrcits. D'aquesta manera, el preu dels arrendaments de la universitat de Sant Pere Pescador i dels redelmes imposats sobre les collites va anar a parar a aquestes necessitats i encara es varen haver de crear nous censals, amb la dificultat afegida que l'arrendatari dels drets de la universitat i dels redelmes, com havia quedat disposat en el contracte d'arrendament, en cas de guerra deixava en suspens l'arrendament. En el cas de Torroella de Fluvià, el capital censal és molt inferior al de les altres universitats. No obstant això, el pes sobre la universitat, atesos els pocs ingressos, és molt elevat. Malauradament, no disposem de dades relatives al nombre real i efectiu d'habitants d'aquestes universitats per a poder calcular la càrrega censalista per càpita, i les que posseïm per a principis del segle XVIII són massa allunyades en el temps per a poder ser fiables, ja que difícilment tindrien en compte la realitat de la *despoblació*, ni que sigui temporal, d'aquestes universitats. Tot i aquestes dificultats per a poder precisar l'anàlisi, del que es desprèn del quadre i del que portem dit es dedueix la forta càrrega censalista que pesava sobre les universitats.

QUADRE 2. *Els censalistes de les universitats, en % sobre el capital*

	<i>Institucions eclesiàstiques</i>	<i>Particulars eclesiàstics</i>	<i>Particulars laics</i>
Viladamat (1656)	24,30	13,41	62,29
Torroella de Fluvià (1665)	32,62	4,99	62,39
la Selva de Mar (1669)	36,20	0,00	63,80
Cadaqués (1699)	31,12	2,38	66,50
Sant Pere Pescador (1703)	35,29	28,19	36,52
Roses (censals lluits 1668-1689)	52,89	11,35	35,76

Font. Per a Viladamat, Torroella de Fluvià, la Selva de Mar i Cadaqués, les mateixes referències del quadre 1. Sant Pere Pescador: AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1552 (1703): 28 de juny de 1703. Roses: censals que varen ser lluits en aplicació de la concòrdia de 1668 fins a 1689; l'acta d'extracció de censals es troba inscrita en els diferents manuals de la notaria de Castelló entre maig i setembre de cada any.

El quadre 2 permet algunes aproximacions al tipus de censalista de les universitats. La mostra afecta 188 censals, amb un capital de 60.716,85 lliures. L'agrupació entre institucions eclesiàstiques, particulars eclesiàstics i particulars laics dona com a resultat que els particulars laics són titulars de 96 censals, amb un capital de 32.564,35 lliures, cosa que suposa el 51,06% del capital; les institucions eclesiàstiques tenen la titularitat de 75 censals, amb un capital de 21.514 lliures, la qual cosa suposa el 35,43% del capital. I els eclesiàstics que figuren com a titulars a títol particular, amb la dificultat que aquesta distinció comporta, tenen 17 censals que

pugen a 6.638,5 lliures, és a dir el 10,93% del total del capital d'aquesta mostra. En definitiva, les diferents institucions eclesiàstiques i els laics a títol particular estan en una relació, gairebé, d'igualtat segons aquesta mostra. Aquest fet pot semblar sorprenent si atenem a la imatge tradicional que s'ha donat de l'Església com a principal institució creditora de l'Antic Règim.²² Probablement la mostra sigui escassa, i no disposem de la universitat de Castelló, la de més població del comtat, i amb una important Comunitat de Preveres i amb un estol de beneficis eclesiàstics que vivien de les rendes obtingudes a censal, fet que pot esbiaixar la imatge que donem. Però també és cert que les institucions eclesiàstiques, i podem incloure sota aquest epígraf també els particulars eclesiàstics, són titulars de poc més de la tercera part dels censals de les universitats de Cadaqués, la Selva de Mar, Torroella de Fluvià i Viladamat. I en el cas de Ventalló, en el moment de signar la concòrdia entre la universitat i els censalistes, no hi trobem cap censalista eclesiàstic. La proporció s'inverteix en el cas de Sant Pere Pescador, on pot intervenir el fet que s'està construint una nova església parroquial, com ho prova que la primera institució «eclesiàstica», [sic] sigui l'obreria parroquial, i a Roses, on trobem com a primer censalista el monestir de Santa Maria, i també els convents de Castelló d'Empúries i la Comunitat de Preveres de Castelló d'Empúries entre els majors censalistes. De la mostra sembla que es pot desprendre que a les universitats més poblades la presència dels censalistes eclesiàstics és més important. És allà on trobem comunitats de preveres poderoses, com a Castelló, i també convents. En canvi, disminueix la seva presència en les petites universitats i, sobretot, en les dedicades de manera gairebé exclusiva al treball rural.

La pràctica sembla haver estat la de buscar diner a censal entre els membres de la mateixa universitat, siguin laics o eclesiàstics; quan el crèdit de la universitat s'ha exhaurit, la universitat haurà de nomenar síndics perquè cerquin diner a censal on n'hi hagi. És clar que sovint no en trobaran en nom de la universitat i hauran de ser creats a títol particular, amb expressa condició de la universitat de fer-los agnició de bona fe tan bon punt acudeixin amb els diners. Tot i aquestes mesures, els particulars, ja sigui com a fermancers o com a síndics, seran moltes vegades perseguits pels creditors a la recerca de l'execució dels béns de particulars, una fórmula més per forçar la universitat a pagar. Sabem, però, que les dificultats a vegades eren tan reals que la universitat, com passarà en el cas de Roses, haurà de procedir a executar els béns d'un particular perquè no pot pagar allò que deu.²³ Aquest fet devia pesar

22. A la ciutat de Cervera, segons la concòrdia de 1661, el 37,8% del capital censal havia estat creat a particulars laics, l'església parroquial en detenia el 39,9% i altres fonts arribaven al 22,3%. Al llarg del segle XVIII, el paper central de l'església parroquial hauria augmentat. (E. TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, Pagés Editors, 1995, p. 255. I també el capítol IV: *L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII*). En el seu estudi sobre el Pallars, J. M. Bringué presenta un quadre on assenyalava que el 1628 els pagesos són els principals creditors censalistes (amb el 43,6% del total de les pensions i el 41,2% del total dels capitals), mentre els preveres esdevenen els principals creditors entre 1750 i 1808 amb el 41,4% de les pensions i el 51,3% dels capitals, quan els pagesos baixen al 17,2% i al 18,5% (*Op. cit.*, p. 1.004). Per al Bages de la segona meitat del segle XVIII i primera meitat del segle XIX, Llorenç Ferrer assenyalava que el censal «és gairebé un monopoli eclesiàstic»: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987), p. 497.

23. En un consell general de la universitat de Roses de 1670 es diu: «Ja sàban tots que ha molt temps que per ex[ecució] de la Cort de la Audiència de la vila de Castelló, y per a pagar y satisfer deutes

quan el consell general de la universitat buscava síndics per a cercar censals.

Entre els particulars que apareixen entre els censalistes d'aquestes universitats hi ha alguns noms que es repeteixen i que fan pensar en veritables «negociants» de censals, si bé com una activitat que complementava els ingressos derivats dels terços dels masos o dels arrendaments de delmes i drets feudals. Es tracta de personatges com el noble Josep de Gorgot de Figueres, amb censals de cinc-centes lliures a Ventalló i cinc-centes més, de 1651, a Viladamat, però també a Cadaqués, on el trobarem el 1661 instant la universitat perquè li pagui les pensions endarrerides, actuació que repetirà el 1667 quan demana lletres d'execució contra la universitat, just abans que la universitat de Cadaqués el nomeni síndic de la universitat per manllevar censals per valor dedos-cents dobles (qui sap si per lluir-li el seu censal). O com els Serinyana de Cadaqués, amb un censal de dues mil cent lliures a la universitat de Cadaqués i un altre de mil lliures a la universitat de la Selva de Mar. O com els rics pagesos de la família Perramon de Ventalló, batlles del lloc, amb cent cinquanta-quatre lliures a la universitat de Ventalló o tres-centes a Viladamat, que trobarem actuant contra la universitat de Fortià en demanda del pagament de les pensions endarrerides o cobrant dinou pensions endarrerides a la universitat d'Empúries. O els rics pagesos dels Iglésies de Valveralla, amb dues-centes lliures a Ventalló, mil dues-centes de 1651 a Viladamat, contra la qual iniciaran procés el 1665 per cobrar les pensions caigudes, i mil a la Selva de Mar. I altres rics pagesos, com els Sastre gener de Ventalló: amb cent vint lliures a Ventalló i vuit censals a Sant Pere Pescador per un valor, feta la rebaixa de la moneda de sisens, de dos mil vuit-centes quaranta-set lliures. Altres només els trobarem prestant diner a censal a la universitat respectiva, com Antoni Sastre i Climent de la Selva de Mar, al qual la universitat ha creat set censals per un capital de dues mil sis-centes lliures de 1669, o els Domènech, ciutadans honrats, traslladats de Roses a Sant Feliu de Guíxols, als quals la universitat de Roses llueix cinc censals per vuit-cents seixanta lliures. És una mostra representativa dels rics pagesos, senyors útils i propietaris de masos, que han trobat en les dificultats del finançament de les universitats una manera de canalitzar les seves rendes. Quan les universitats s'han vist impossibilitades de pagar les pensions, la via del litigi els ha portat a buscar una solució a l'estroncament d'aquesta font de renda.

Quant als creditors eclesiàstics, són majoritàriament les comunitats de preveres, els convents i els monestirs (destaca el censal de 1.350 lliures que la universitat de Viladamat va crear el 1621 al monestir de Sant Pere de Rodes com a pagament per la compra del domini directe del lloc), però també beneficis i causes pies, sense oblidar els aniversaris de les parròquies. La tipologia d'aquests creditors la trobem a Roses: en primer lloc, el monestir de Santa Maria (1.671 lliures), a continuació la confraria del Roser (1.000 lliures) i els aniversaris de Santa Maria de Roses (150 lliures); després, és clar, institucions eclesiàstiques properes a la universitat, en especial les de Castelló d'Empúries (la Comunitat de Preveres de Castelló amb 1.100

---

de la universitat de la dita vila de Rosas, fonch venuda la heretat de Pere Pau Romañach». El consell acaba acordant que, atès «que ab moltes ocasions se ha resolt que seria bé vèurer de poder-la tornar a cobrar per lo preu fou venuda y restituir aquella ha dit Romañach, com no sie just que ell sol hage de pagar lo dany de tot lo comú s'arrendin les herbes del lloc i dels diners obtinguts es restitueixi l'heretat al dit Pere Pau Romanyac. (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1452 [1670]: 27 de juliol de 1670).

lliures i el convent de Santa Clara de Castelló amb 350 lliures). Després de les institucions de Roses i de Castelló, els censals s'hauran d'anar a buscar allà on hi hagi diner i disponibilitat per a deixar-lo a entitats poc solvents com les universitats, sigui a Girona o a la Bisbal.

Del conflicte a la concòrdia: creditors uersus universitats

No disposem d'una documentació seguida per a poder conèixer en profunditat la conflictivitat derivada de la problemàtica dels censals. No obstant això, i a partir de les referències que apareixen en els manuals notariais i també en els registres de la cúria comtal de Castelló, on quedaven inscrits tant els escrits i els memorials adreçats a la cúria, com també les lletres que procedeixen de l'Audiència, alguns dels quals queden en el fons notarial de Castelló, podem apropar-nos a aquesta situació de conflicte. Queda al marge, en no haver pogut documentar-les, les pressions sobre les universitats exercides pels creditors per altres vies, tot i que sabem, perquè ho hem pogut comprovar en altres llocs²⁴ i en altres ocasions,²⁵ que el segrest de particulars era pràctica habitual per a aconseguir de fer pagar la universitat.

Per a les universitats del comtat d'Empúries, el recurs a l'Audiència era la darrera sortida al conflicte que vivien, atès que esperaven una resolució més propera als seus interessos de la que podien obtenir a la cúria comtal de Castelló o bé, en el cas dels creditors eclesiàstics, de la que podien obtenir de la cúria eclesiàstica de Girona. El conflicte entre jurisdiccions serà constant al llarg del període estudiat, i caldran diferents lletres emanades de l'Audiència per a aturar els processos en les cúries comtal i eclesiàstica. D'altra banda, el virrei, amb el parer favorable de les tres sales de l'Audiència, va decidir el 1662, atesos els treballs de les universitats, que fossin sobresegudes les execucions que es portaven a terme des de la cúria eclesiàstica de Girona contra les universitats per part dels creditors censalistes «si estas se ajústan a una honesta concòrdia». Aquesta resolució no va ser respectada pels creditors censalistes de Castelló, majoritàriament institucions eclesiàstiques, els quals van instar causa contra la universitat de Castelló a la cúria eclesiàstica de Girona. El 20 de juny de 1663, en una lletra de la Reial Cancelleria, instada pel síndic de Castelló, adreçada al bisbe de Girona, el virrei reiterava la seva posició favorable a la universitat i contrària als censalistes en matèria d'execucions i reclamava que fossin aturats els processos en la cúria eclesiàstica de Girona en haver estat assumits per l'Audiència.²⁶

24. La universitat de Llagostera es queixa, el 1661, davant l'Audiència que «molts de dits acreadors cominan fer excecutions contra la dita universitat y los particulars de dita universitat que estan obligats ab scriptura de ters y, en effecte, molts dels dits acreadors li han fetas exequutions a dita universitat fent capturar molts particulars de aquella» (AHG. A. Savarrés, Not. Girona-11: 453 [Diversorum: 1661-1664]: 5 d'octubre de 1661).

25. Aquesta era una pràctica habitual, després de 1652, en terres empordaneses, per part de la guarnició de Roses per aconseguir de cobrar les contribucions de guerra (P. GIFRE, *Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió*, «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», núm. 13, 1993; *Actes. I. Les institucions Catalanes (segles XVI-XVII). Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, ps. 569-570).

26. «En exequitió de la deliberatió del Real Consell, juntas las tres salas, vos diem y exortam que no permetau se fassen semblants procehiments ni execuciones en vostras cortts, del que advertireu als ministres y oficiales teniu en ellas lo sentimiento tenim de que no hajau obehit als órdens que sobre assò

Tot i aquesta disposició, l'Audiència es limitarà a canalitzar la conflictivitat entre universitats i creditors censalistes per la via de la concòrdia i les universitats hauran d'acceptar aquesta solució per a liquidar els seus deutes.

La correlació de forces entre les universitats i els creditors censalistes no és la mateixa arreu, com ho prova la data de la signatura de les concòrdies. El recurs a l'Audiència servia per a defugir la justícia baronial, però quan les universitats s'adonen que no n'obtindran una sortida favorable, que hauria estat la condonació dels seus deutes atès que la majoria de censals havien estat creats per a contribuir a la guerra de la monarquia, hauran de buscar la solució negociada, una solució pactada que passava per fixar terminis als censalistes per pagar-los les pensions endarrerides i lluir-los, anualment, i a sort de rodolí, els seus censals. No podien esperar res més. D'aquí que algunes universitats, com Torroella de Fluvià el 1665, entre les consideracions per a arribar a la concòrdia escriguin que «o Real Consell està sempre molt atent en què los acreadors se ajústan ab las universitats».²⁷ Aquesta era la millor sortida possible, atès que la volguda pels creditors consistia en l'execució dels béns de la universitat a fi de cobrar tot l'endarrerit i la volguda per la universitat hauria suposat l'ensorrament de tot el sistema de crèdit i de rendes en què es basava bona part de l'entramat econòmic de la societat catalana del moment.

QUADRE 3. *Concòrdies entre universitats del comtat d'Empúries i creditors censalistes (1660-1700)*

<i>Data concòrdia</i>	<i>Universitat</i>	<i>Referència documental</i>
30-05-1662	Castelló	B.J. Llobet, Not. Castelló. Manca volum
23-10-1662	Empúries	N. Camps, Not. Castelló. Manca volum
14-09-1665	Torroella de Fluvià	M. Pastell, Not. Castelló, 1442 (1664-5)
11-04-1666	Fortià	J. Pagès, Not. Castelló, 1394 (1666)
19-04-1667	Viladamat	N. Camps, Not. Castelló. Manca volum
04-04-1668	la Selva	B.J. Llobet, Not. Castelló. Manca el volum
06-05-1668	Roses	M. Pastell, Not. Castelló, 1449 (1668)
31-08-1668	Castelló	M. Pastell, Not. Castelló, 1449 (1668)
04-05-1678	Ventalló	M. Pastell, Not. Castelló, 1467 (1678)
28-05-1699	Cadaqués	I. Verdalet, Not. Castelló, 1589 (1699)

Font. AHG. Notaria de Castelló. En el cas de concòrdies de les quals no s'ha conservat el manual o el llibre de notes del notari, les referències solen procedir d'actes d'extracció de censals on consta l'acte de la concòrdia o altres possibles referències de memorials o plets en què es trobava la universitat. En els altres casos, l'acta pot ser localitzada en el volum notarial referenciat i en la data de la signatura de la concòrdia.

los aureu donat, puix és tant conforme al benefici públich y servey de sa magestat» (AHG. A. Savarrés, Not. Girona-11: 453 [Diversorum: 1661-1664]: 20 de juny de 1663). El 15 de febrer de 1662, el virrei marquès d'Olias i de Mortara havia enviat la primera lletra al bisbe de Girona, l'incompliment de la qual l'obligarà a escriure la lletra anterior, on exposava les raons de sobreseure les execucions, amb un raonament prou favorable als creditors censalistes, atès que si s'executaven els béns de les universitats no podrien cobrar allò que se'ls devia, ja que les «quantitats que se són manllvades [són] tan

Les concòrdies foren signades, majoritàriament, en la dècada dels anys seixanta, igual com ho faran altres universitats del Principat,²⁸ el mateix Consell de Cent (1668) o la Diputació del General (1670). Pel que hem pogut veure, s'arriba a la concòrdia per la pressió dels censalistes en universitats com Cadaqués, Empúries, Roses o Viladamat, mentre sembla que la universitat ha estat capaç d'imposar la concòrdia a una bona part de creditors censalistes a Castelló, encara que hi haurà molta oposició a la signatura de la concòrdia per part d'alguns censalistes, particulars, i també de la Comunitat de Preveres de Castelló. La pressió, per la via judicial, per part dels creditors ha portat a la concòrdia, amb la qual s'asseguraven el retorn del capital esmerçat, si bé no sempre aconseguiran de cobrar la totalitat del deute. Una bona prova del que diem la trobem en les lletres citatòries de plet que desapareixen en les primeres universitats després de la signatura de la concòrdia, mentre que en el cas de Castelló augmenten amb posterioritat a la concòrdia.

Finalment, després d'haver estat evocada la causa a l'Audiència, les universitats empordaneses, amb la penyora implícita de la imposició de redelmes sobre les collites del lloc, presentaven una concòrdia als censalistes per tal de posar fi a les disputes. El cert és que la concòrdia no era signada per tots els censalistes. N'hi havia que seguien el plet contra les universitats, i altres que signaran la concòrdia, però faran expressa reserva de continuar la causa contra la universitat quan es deixin de complir algunes de les clàusules. La concòrdia, lluny del que pot semblar, no segueix un model fixat des de l'Audiència i reproduït mimèticament, sinó que reflecteix la posició de força amb què han arribat les universitats i els censalistes a la concòrdia. La lletra petita, en allò que fa referència a la modalitat del pagament de les pensions dels censals i a les llucions, és repetida en les diferents concòrdies, però hi ha altres disposicions, les més importants, que varien i denoten diferències entre les mateixes universitats. Així, trobem diferències en les garanties del pagament de les pensions. Mentre, en general, els cònsols i el consell estret de la universitat es presenten com a garants, en algunes concòrdies seran nomenats clavaris o «elets» que s'encarregaran d'arrendar i cobrar les rendes de la universitat. A Cadaqués (1699), per exemple, els elets seran dos: un per la universitat i l'altre pels censalistes; però a Fortià (1666), per contra, seran nomenats dos elets pels mateixos censalistes: un monjo de Sant Pere de Rodes i el prevere i sagristà de Fortià, amb la qual cosa se suposa que la

---

exuberants que sobrepujen de molt als crèdits que los comuns de dites universitats tenen» (citat per J. REGLA, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, Teide, s.d. [1956], ps. 147-148).

27. AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1442 (1664-1665): 14 de setembre de 1665. Certament, l'Audiència es troba al darrere de les concòrdies, «las aprobà y està en sa llibertat de deixar-las de aprobar», com diu un escrit provirrei de l'època dels barretines donat a conèixer per P. MOLAS, *Propaganda y debate político en la revuelta catalana de los «gorretes» (1687-1690)*, dins *Homenaje a José Antonio Maravall* (Madrid, CSIC, 1986), p. 69. El que és cert és que l'Audiència no tenia altres sortides.

28. Sense ser exhaustius, a partir d'algunes anàlisis en els protocols notariales de la vegueria de Girona i d'alguns estudis, trobem una cronologia més tardana a la de les concòrdies del comtat d'Empúries. Així, mentre la Bisbal (1662) i Girona (1664, amb els censalistes de Girona, 1666 amb els censalistes de Barcelona, i una nova concòrdia el 1685) coincideixen en el decenni dels anys seixanta, amb posterioritat en trobem en universitats ben allunyades entre si: Madremanya (1670), Cervià (1672), Palamós (1679), Begur (1682), Cabanes (1688), Peralada (1690), Vila-romà (1696) i Vall-llobrega (1721). Que la dècada dels anys seixanta era decisiva en la solució del conflicte dels censals havia estat plantejat per E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729* (Barcelona, Crítica, 1988), ps. 72 i 73.

universitat perd tota potestat sobre la recaptació dels seus ingressos. En realitat, la universitat és objecte d'un veritable segrest de les seves rendes per part dels creditors censalistes: la universitat renunciarà als seus drets mentre no hagi pagat els deutes.²⁹

Tornem a trobar diferències en la imposició de redelmes sobre les collites: la universitat de Cadaqués s'obliga, el 1699, a imposar un quinzè sobre la producció del terme fins haver pagat les pensions i haver lluit la totalitat dels censals;³⁰ a Torroella de Fluvià (1665) serà un divuitè. Tot i que sabem que en les altres universitats també s'imposaran redelmes, aquesta garantia no figura explicitada en la concòrdia, si bé figura en el memorial adreçat a l'Audiència per a l'ajustament amb els censalistes.³¹ D'altra banda, les universitats també reben un tractament diferenciat pel que fa a les pensions caigudes amb anterioritat a la signatura de la concòrdia: així, mentre les universitats de Castelló (1662) i de Roses (1668) obtenen la condonació de les pensions degudes fins a la data de la concòrdia, per contra, les altres universitats es veuen obligades a pagar la totalitat de les pensions caigudes i no pagades, amb la pressió exercida pels creditors que recorrien a l'Audiència en el cas d'incompliment d'alguna paga. No ens sembla pas que la diferència del tractament s'hagi de buscar en els esforços efectuats per aquestes dues viles durant les guerres amb França, de presidí militar en un cas, d'allotjaments i d'aportació d'homes en l'altre, quan totes les viles i els llocs del comtat havien patit de la mateixa manera aquesta fiscalitat de guerra. La balança es decanta d'un costat o de l'altre segons el pes de la universitat o dels creditors.

La concòrdia esdevé formulisme³² en allò que fa referència a les modalitats de pagament de les pensions degudes i també en la llució dels censals. En totes les concòrdies s'acorda de pagar les pensions a tots els censalistes el primer any, i es reserva el segon any per a lluir censals dels creditors que haguessin signat la concòrdia. D'aquesta manera alterna s'anava liquidant el deute acumulat. La fórmula per a decidir quin censal havia de ser lluit era a sort de rodolí. En una data assenyalada, que difereix en cada universitat, es procedia a sortejar els censals que havien de ser lluits, amb alguna clàusula específica de la quantitat que calia pagar anualment (a Ventalló es pactarà fins a 150 lliures anuals, mentre que en altres concòrdies es dirà

29. La clàusula és ben clara: «Ítem és pactat que dita universitat haja de abdicar-se lo poder de rebre y cobrar y recullir los preus de dits arrendaments, com ab tenor del present se abdica dit poder, afins que los censals mencionats en dit memorial sian lluits» (AHG. J. Pagès, Not. de Castelló, 1394 [1666]: 11 d'abril de 1666).

30. En el memorial que la universitat de Vilamacolum presenta als creditors censalistes a fi d'ajustar-se a una concòrdia, també hi figura la imposició d'un divuitè «per tot lo temps serà necessari y fins y a tant que los censals seran lluits» (AHG. J. Pagès, Not. de Castelló, 1435 [1683]: 22 de febrer de 1683).

31. A la mateixa conclusió arriba Josep M. Bringué quan diu que la concòrdia va unida a la imposició d'un redelme, «però no sempre s'indica en tots els casos. Les viles que tenen més ingressos poden fer cara als censals i deutes amb el producte dels arrendaments» (*Op. cit.*, vol. II, p. 1.012). En el comtat d'Empúries, com veurem més endavant, totes les universitats s'hauran d'imposar redelmes.

32. Aquest «formulisme» que trobem per al comtat d'Empúries i per a altres indrets no es dona arreu: així, a Palamós, Vila-romà i Vall-llobrega la modalitat seguida presenta la variant de ser períodes de tres anys: en el primer es pagaven les pensions dels censals, en el segon, i en aquest punt hi ha la diferència, la universitat es reservava els ingressos per a les seves despeses i el tercer any es lluien censals a sort de rodolí. (P. TRIJUEQUE, *Els quatre genets de l'apocalipsi a Palamós (1630-1750)*, «Estudis del Baix Empordà», 11, 1992, ps. 78-79, i la transcripció de la concòrdia entre els creditors i la universitat de Vila-romà i Vall-llobrega a la p. 105).

fins on arribin els emoluments de la universitat d'aquell any, una vegada n'haguessin estat deduïdes les despeses necessàries a la universitat). En el cas que el capital del censal fos superior als diners disponibles per la universitat, el censalista quedava obligat a lluir el censal per la quantitat pagada i la universitat es comprometia a pagar-lo el proper any que correspongués la lluçió de censals. Les pensions que quedaven per pagar, una vegada havia estat lluit el censal, eren pagades de manera diferent segons les concòrdies. A Torroella de Fluvià (1665), en el moment que es lluia un censal també s'havien de pagar les pensions degudes. A Fortià (1666) s'afegirà la clàusula del pagament de les pensions si en el moment de la lluçió hi ha disposició de numerari, i si no n'hi ha el pagament de les pensions havia de ser fet l'any següent. En les altres concòrdies, les pensions degudes s'anirien pagant amb la resta de pensions, en anys alterns i fins a arribar a la liquidació total. Per últim, la totalitat de les concòrdies que hi fan expressa referència esmenten que els creditors censalistes s'avenen a cobrar les pensions de censals creats durant l'època dels sisens amb dobles reduïdes, «segons pragmàtiques», trobem escrit en les concòrdies de Torroella de Fluvià (1665), de Fortià (1666) i de Ventalló (1678), per la qual cada dobla tenia el valor de deu lliures. De fet, les concòrdies venien a reflectir les reduccions que s'anaven fent entre particulars i universitats,³³ tot i que en els primers anys hi hagué força reticències a admetre aquesta reducció.³⁴

Un cas a part és representat per la concòrdia de Roses, ja que, a canvi de la condonació de les pensions, la universitat de Roses quedava obligada anualment a lluir censals. Hem pogut seguir l'extracció dels censals durant un període de vint-i-dos anys (1668-1689) i hem pogut veure com la universitat voldrà acudir, cada 8 de juny, a procedir a fer l'extracció, i, quan no serà possible, la universitat deixarà constància notarial de la seva impossibilitat³⁵ (fet que ve a demostrar el grau de

33. Serveixi d'exemple la demanda de Jeroni Puig i Iglésies, pagès de Valveralla, a la universitat de Viladamat, per un censal de 1.200 lliures creat el 3 de febrer de 1651. El 12 d'abril de 1667 Jeroni Puig i Iglésies presentava requeriment contra la universitat de Viladamat atès que s'havia «ofer com a altre de dits acreadors de firmar en la concòrdia feta entre dita universitat y demés acreadors de aquella, no entenant, emperò, fer rebaxa de la propietat de aquell en cas de lluyó, ni menos en las pencions degudas y devedoras com en aquell cesse lo engany de mijas com anassen en dit any y temps las doblas, no menos que a deu lliuras moneda barcelonesa...» (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 [cúria: 1660-1685]: 12 d'abril de 1667); també s'hi refereix en un altre acte del 19 d'abril del mateix any, M. Pastell, Not. Castelló, 1447 (1667). La mateixa reducció trobem en la concòrdia entre Joan Gener de Ventalló i la universitat de Sant Pere Pescador per tres censals creats el 1652 i 1653 «en ocasió y temps que la moneda de sisens, a bé que barcelonesa, anave a rahó de quinze y setza lliuras la dobla», a deu lliures la dobla, amb obligació de l'heretat de la vila de Sant Pere Pescador (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1471 [1682]: 10 de gener de 1682). En canvi, la universitat de Ventalló haurà de pagar deu pensions caigudes d'un censal a Pere Miró i Iglésies, pagès de Valveralla, de 700 lliures, creat el 10 de març de 1652, segons acord de les parts «ab doblas en spècie al mateix valor de setza lliuras quiscuna (dobra) com valien en lo dit temps...» (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1476 [1685]: 5 d'agost de 1685).

34. Així, per exemple, la Comunitat de Preveres de Torroella de Montgrí reclamarà a la universitat de Viladamat el pagament de les pensions de dos censals creats el 1651 i el 1652, tal com s'havia ofert de fer davant el Reial Consell «cada any dos pencions de quiscun censal, ço és, una vella y altre nova», d'abans i després de la reducció (AHG. J. Pagès, AHG, 1435 [Diversorum, 1660-1683]: 24 de juliol del 1663, fs. 23v-24v). Sobre aquests aspectes cal recórrer a J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña* (Barcelona, Bosch-Casa Editorial, 1947), vol. II: els pregons de Joan d'Àustria, ps. 120-121; la pragmàtica de 1659, p. 123, p. 284, i el memorial de resposta del Consell de Cent, ps. 124-126 i 285-187 i 290. Una síntesi dels canvis de la moneda a P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna* (Barcelona, Eds. 62, 1986³), vol. II, ps. 369-370.

compliment de la concòrdia, i també la pressió mantinguda pels censalistes), de tal manera que només faltaria a la cita els anys, 1675, 1676, 1678, 1684 i 1686, que corresponen, bàsicament, a campanyes militars i d'ocupació de la vila. Es tracta de quantitats considerables si les posem en relació amb els ingressos de la universitat. A títol de comparació, entre 1668 i 1689, el pagament de les lluïcions de censals pujava a una mitjana de 627,7 lliures anuals, quan els ingressos d'aquests anys eren d'una mitjana de 1.034 lliures, la qual cosa representa que la part de la lluïció dels censals s'emportava el 60,71% del total del cobrat pel clavari de la universitat de Roses.³⁶

Malauradament, en els manuals notarials conservats del districte de Castelló no apareixen referències als anys noranta del segle XVII per a poder aclarir si les extraccions van prosseguir, o bé, com en el cas de Girona, es van estroncar i no es van reprendre fins passats uns quants anys de la Pau de Ryswick.³⁷

QUADRE 4. *La lluïció de censals a la universitat de Roses en aplicació de la concòrdia de 1668, en lliures*

<i>Data d'extracció de censals</i>	<i>Quantitat lluída</i>
06-05-1668	691
08-06-1669	370
08-06-1670	450
15-06-1671	820
08-06-1672	750
16-06-1673	1.000
01-07-1674	400
07-09-1677	800
08-06-1679	850
08-06-1680	900
08-06-1681	730
08-07-1682	530
08-06-1683	450
08-06-1685	530
08-06-1687	590
14-06-1688	410
08-06-1689	400

Font: AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, vols.: 1449, 1450, 1452, 1455, 1456, 1458, 1460, 1464, 1467, 1469, 1471, 1473, 1476, 1480, 1481, 1483.

35. L'1 de juliol de 1674 s'excusa «per causa de la armada enemiga francesa que estave dins lo present Empurdà no:s pogué fer» (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1458 [1674]); el 14 de juny de 1688 s'excusava que «per certs respectes [la universitat no podia] fer la dita extracció» (AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, 1481 [1688]); finalment, l'extracció es va poder fer.

36. La referència als capitals dels censals lluits es troba en el quadre 4; el càlcul dels ingressos de la universitat de Roses s'ha fet a partir de la definició de comptes que presentava anualment el clavari davant del consell general de la universitat de Roses, pel mateix període en què es fa l'extracció de censals (AHG. M. Pastell, Not. Castelló: 1449 [1668]: 22 d'abril; 1450 [1669]: 16 de juny; 1452

A partir dels anys vuitanta del Sis-cents la universitat de Roses veurà augmentats els seus problemes. Així, la disputa per qüestions de límits, terrestres i marítics, amb Cadaqués, que havia comportat l'enfrontament armat de les dues universitats, hagué d'arribar a una solució pactada el 20 d'agost de 1682, després de diferents propostes de concòrdia i de diferents actes a l'Audiència. D'altra banda, el 1680 la universitat s'enfrontarà al primicer del lloc que pretén cobrar el delme del farratge. I encara hi haurà processos contra creditors contraris a la signatura de la concòrdia, o descontents amb la concòrdia, que prosseguiran plet contra la universitat. Però, sobretot, allò que suposa la desestabilització de les precàries finances de la universitat es produeix a partir de 1685 quan, després d'un plet amb el possessor del castell de la Garriga, la universitat de Roses decideix de comprar el terme i l'heretat de la Garriga per 4.540 lliures, les quals havien de ser fetes efectives en diferents terminis. Aquesta compra venia a trencar el precari equilibri en què s'havien mogut les finances de la universitat de Roses d'ençà de la signatura de la concòrdia el 1668. Per a afrontar aquest nou pagament, l'augment de la càrrega sobre els habitants del lloc va ser la solució immediata. El consell general resol el 16 de setembre de 1685 de vendre les herbes del lloc i d'imposar un tall als pescadors a fi d'equilibrar les imposicions en el conjunt dels vilatans entre pagesos i pescadors, pel qual, de cada barca de sardinals s'havia de pagar mitja dobla i igualment de cada art de bolitx. Aquesta nova càrrega sobre la població de Roses venia a sumar-se als vintens que s'imposaven de manera continuada des de feia més de vint anys i que afectaven tant els productes de terra com els productes del mar.

No obstant aquestes imposicions, la universitat no podrà acudir als terminis fixats en l'acte de la compra del castell de la Garriga. El 1688 la universitat exposa en consell general que «se troba empenyada a grans quantitats» i els còsols proposen de fer un tall «un tant conciderable» per poder acudir al termini de la compra del castell de la Garriga, «eo bé que's done esforços en cobrar diferents partidas de diner que deuen diferents personas per rahó dels arrendaments dels anys atressats». Davant d'aquesta alternativa, el consell general, després de l'esforç a què estava obligat, decideix de fer pagar els deutors.³⁸ Tot i l'acord del consell general, la uni-

[1670]: 13 de juliol; 1455 [1671]: 30 de maig; 1456 [1672-1673]: 9 de gener de 1673 i 7 de maig de 1673; 1458 ([674-1675]: 8 d'abril de 1674 i 21 d'abril de 1675; 1460 [1676-1677]: 29 d'abril de 1676; 1460 [1676-1677]: 19 de maig de 1677; 1463 [1678]: 23 d'abril de 1678; 1464 [1679]: 6 de maig; 1467 [1680]: 19 de maig; 1469 [1681]: 25 de juliol; 1471 [1682]: 26 d'abril; 1473 [1683]: 7 de desembre; 1474 [1684]: 1 de maig; 1476 [1685]: 8 de maig; 1481 [1688]: 23 d'abril; 1483 [1689]: 17 d'abril).

37. En el cas de Girona disposem d'un quadern relatiu a l'extracció dels censals de ciutadans de Barcelona, els quals havien signat una concòrdia amb la universitat de Girona el 19 de maig de 1666, per la qual la universitat de Girona havia de lluir censals dels signataris de la concòrdia per un muntant gblal de 1.500 lliures cada dos anys. Els anys en què es va fer l'extracció són: 1666, 1668, 1670, 1672, el 1674 «no se ha feta extracció com se devia per falta de diner ocasionada dels excessius gastos ha suportat esta ciutat per la guerra», 1676, 1678, 1680, torna a haver-hi un lapsus per al 1682, i passem als darrers anys 1684 i 1686; a partir d'aquest any hi ha un hiatus fins al 1700 quan encara es paga el censal que havia estat extret el 1686. (A manca d'una anàlisi més aprofundida dels manuals d'acords, AHMG: Manual d'ords de 1685, fs. 128v-132r, la concòrdia amb els censalistes de Barcelona, i I.3.3.2.4. *Llibres de censos, censals i violaris*, núm. 33.) La situació de Roses, amb la fortalesa militar, no n'era una excepció.

38. AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, 1481 (1688): 4 de juliol de 1688.

versitat no pot complir amb els pactes de la compra i haurà de ser requerida al pagament de 550 lliures. Una vegada més, la universitat és convocada a deliberar i acaba per resoldre, en consell general, de manllevar un censal pel valor a què era requerida. El 10 de maig del mateix any de 1688 hi ha una nova convocatòria del consell general de la universitat de Roses, on els còsols exposen que no es troba qui vulgui deixar diner «en nom de comú» i proposen «que alguns propietaris, en nom llur propi, manllevassen aquelles». La universitat comissiona diferents propietaris de masos i negociants del lloc que es troben insaculats en les bosses de còsol (Pere Marès, Josep Coll, Josep Berta i Miquel Castelló i Capdaigua) perquè manllevin el censal i, a canvi, els prometen que els seran arrendats els terços i el vintè del lloc de la Garriga per cinc anys, amb la condició que llueixin el censal. Per evitar que algunes persones es mostressin discordants amb l'acord pres pel consell general de la universitat, amb la finalitat de mantenir la cohesió en moments difícils, el consell resol que els qui es neguin a ratificar l'acord «no se'ls concente las pasturas a llurs bestiar en los dits termes comuns y particulars de la Garriga [que acabaven de comprar] ni de Rosas, sinó que ells y quiscú de ells se hàjan de estar y acampar llurs bestiar ab lo llur propi». El 15 de maig de 1689, els còsols de la universitat de Roses signen arrendament a Josep Coll, pagès de Roses, del terç i vintè de l'heretat i del terme de la Garriga, amb la clàusula que «a la fi dels dits sinch anys y sinch cullitas, y no antas, lluhirà y quitarà tot aquell censal», i, a més, havia de pagar 89 lliures pel preu de l'arrendament.³⁹ Aquesta era una estratègia general de les universitats per a poder acudir al pagament de censals, però no totes tenien la «capacitat» de la universitat de Roses, que havia anat lluint els censals i, a més, disposava de comunals i de propis, alguns adquirits recentment, per a poder-se'n desprendre quan la necessitat obligava.

La situació de Roses és significativa de l'estat en què es trobaven les universitats empordaneses. Hi havia la disponibilitat per a poder sanejar les finances de la universitat després de la concòrdia, però l'adquisició del castell de la Garriga, els plets i les campanyes militars franceses reduiran les possibilitats d'acabar amb l'endeutament. Es podrà adduir que s'ha fet una forta inversió en l'adquisició de l'heretat de la Garriga i l'ampliació dels béns comunals de la universitat, però també s'haurà de tenir present que s'haurà hagut de «privatitzar» per la via de l'arrendament per a acudir als pagaments i que, per la via de l'arrendament, també les herbes del lloc s'hauran «privatitzat». Vitalitat de la universitat en adquirir noves terres, en perjudici, però, del gaudi del conjunt dels habitants de Roses, els quals, per contra, sí que seran obligats a contribuir. La creació de nous censals arran de les campanyes militars franceses i la Guerra de Successió vindrà a truncar la trajectòria que havia estat iniciada amb la concòrdia de 1668. S'inicia una altra etapa.

39. AHG. M. Pastell, Not. de Castelló, 1483 (1689). La resolució de manllevar el censal de 550 lliures, 23 d'abril de 1689; la demanda del consell perquè els particulars demanin diner en nom del comú, 10 de maig de 1689; l'arrendament de la Garriga, 15 de maig de 1689.

Els redelmes: la presència continuada

«Unànimes y conformes», i algunes afegeixen, «sens ningú discrepant» (prova evident que n'hi havia hagut en algun moment, de discrepàncies), les universitats del comtat d'Empúries, en consell general, decidien imposar-se redelmes sobre els productes que es collien en el terme i/o talles sobre els veïns que no conreaven terres per tal d'acudir al pagament dels creditors censalistes, com havia quedat disposat en la concòrdia. El dret de les universitats d'imposar-se vectigals, talles i redelmes per a poder fer cara a les precàries finances havia estat obtingut del comte d'Empúries. Per a exercir aquest dret, però, calia el vist-i-plau del comte d'Empúries. Per aquesta raó, les universitats, quan imposin redelmes o talles, ho faran mostrant els privilegis⁴⁰ o bé l'aquiescència dels oficials del comtat, amb exprés esment, a vegades, d'una lletra del duc en què els ho permetia. Entre 1670 i 1675, quan el comtat d'Empúries no va donar possessió a cap senyor, per dilucidar-se la successió al comtat, l'autorització correspondrà als mateixos batlles.

El redelme es paga de tots els productes obligats a delmar, amb una casuística concreta i determinada per a cada universitat. En les universitats marineres, en l'arrendament del redelme es diferencia el redelme de mar i el redelme de terra, tot i que la crida de l'arrendament i l'escripturació del contracte de l'arrendament es fa el mateix dia. Les cotes dels redelmes varien: van d'un quinçè a Cadaqués, la Selva de Mar i també a Sant Pere Pescador des de 1684, passant per un divuitè a Torroella de Fluvià, a un vintè, que és el més habitual, a Castelló, Empúries, Fortià, Garriguella, Roses, Sant Climent, Valveralla, Ventalló i Vila-sacra. És clar, però, que algunes universitats podran imposar un altre redelme que ja els el paguen en casos d'extrema necessitat: a Fortià, el 1702 s'imposa un seixantè que ve a sumar-se al vintè; a Ventalló i a Valveralla, el 1703, es varen imposar un redelme sobre l'oli, per cinc anys, a raó de deu parts, una, que «no-s porà comptar sobre vintè, trentè, ni altre imposició de ditas respective universitats» (a Valveralla el 1703 s'havia arrendat, per tres anys un vintè, i a Ventalló, el 1703-1704, un quinçè, que passa a ser un trentè entre 1705 i 1708).

Els redelmes tenen l'objectiu de fer contribuir la totalitat de la universitat a les necessitats financeres del comú. Per això, allà on hi hagi un nombre important de rendistes, de terratinents o, simplement, de jornalers que no percebin rendes derivades de la terra o del mar, les universitats, en voler aconseguir una fiscalitat «igualitària», imposaran talles o bé faran contribuir els terratinents. A Cadaqués, el 1664, en el contracte d'arrendament del quinçè, s'especifica que els treballadors hauran «de pagar per cada un a l'arrendador, vuyt sous per any», «y los llaüts que negocian ab los habitants hagen de pagar vuyt sous per cada home»; el 1667, en aquest intent de fer pagar a tothom pels rendiments del treball i del capital, s'especifica que s'hauran de pagar tres sous per cap de bestiar, «excepto, emperò, del bestiar boví de arada

40. La defensa d'aquest privilegi és una de les raons de l'actuació de la universitat. La universitat de Cadaqués, per exemple, apel·larà contra el governador del comtat quan aquest impedeix la imposició del dret del vi, amb l'argument que «dita universitat té privilegi de imposar gabellas, vintens etc., y dit manament sie val de gravatori y preiudicial a dita universitat, per lo tant, lo síndich de dita universitat, sentin-se gravat de dit manament, apel·la». (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 [cúria: 1660-1685]); 2 d'octubre de 1662). *Vid.* V. FERRO, *El dret públic català. Les Institucions de Catalunya fins al decret de Nova Planta* (Vic, Eumo, 1987), ps. 172-173.

del qual no exigirà cosa ninguna» i dels artesans s'«exigirà quinsè de tot lo que qualsevol dè dites persones ab son propri offici guanyaran» i «s'exigirà quinsè dels censals y demés rendes que dites persones quiscun any rebran».⁴¹

Tota una altra problemàtica s'enceta amb la contribució dels terratinents. L'habitual és que paguin mig redelme a la universitat on tenen la residència i l'altre mig a la universitat on tenen les terres. Sovint, però, els terratinents es mostraran contraris al pagament dels redelmes al·legant que no formen part del cos de la universitat i que la creació dels censals no els havia beneficiats en res. Davant d'aquestes diferències canalitzades per la via judicial a la cúria de Castelló, les universitats i els terratinents acostumen a arribar a concòrdies a fi de pagar redelmes per unes quantes collites. En general, l'objectiu que perseguia cada universitat era el que figurava en la clàusula de l'arrendament del vintè imposat a Vilajuïga, quan s'exposa que pagaran «totas y qualsevols personas de qualsevol grau, stament o condició sien, exceptat del sr. rector de dit lloch».⁴² Aquest és l'objectiu. La realitat és que hi havia diferents exempts i privilegiats que defensaran el dret a no contribuir.

Mentre la universitat contribueix de manera unànime al pagament del redelme, una minoria, els «militars», i a vegades els terratinents, s'aliaran per no contribuir. Els enfrontaments seran constants. Els arrendataris dels redelmes, amb els còsols fent-los costat, cobraran redelmes «per força» en el sentit més literal, del camp estant, de ciutadans honrats que s'oposaran al seu pagament. Sovint, aquestes diferències acabaran en conflicte. El 1681, un còsol d'Empúries, aliat amb els terratinents i militars del lloch que tenien plet instat contra la universitat, s'oposarà a pagar el vintè, però la pressió exercida per la universitat, amb un intent d'esbotzar-li la porta de la casa per part del batlle i dels altres còsols i fer efectiu d'aquesta manera el cobrament del redelme, farà que reconsideri la seva posició. Les violències contra els privilegiats no arribaran sempre a l'enfrontament, com pot portar-hi la qüestió dels allotjaments, però s'estava covant un trencament a la universitat, alhora que en cohesionava els òrgans de govern i la seva major part. La pressió de la universitat donava força al seu Consell Estret per tal d'imposar sancions als qui no volien contribuir. A Sant Pere Pescador, el 1693, l'enfrontament entre la universitat i un tauler del General acabarà amb l'exclusió del tauler del consell de la universitat en negar-se a contribuir.⁴³ Altres vegades, davant aquesta pressió, alguns privilegiats s'avindran a pagar redelme, però deixen expressat que ho fan sense que suposi cap renúncia al seu privilegi militar.⁴⁴ Aquestes diferències, traduïdes no sols en la lluita jurídica, solien anar canalitzades cap a la concòrdia entre terratinents, privilegiats i universitats per les quals aquests s'avenien a permetre als seus joers o masovers que con-

41. AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1390 (1664) i 1396 (1667): 6 de gener de 1667.

42. AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1540 (1694-95): 27 de juny de 1694.

43. AHG. M. Pastell, 1490 (1693): 30 de gener de 1693.

44. La situació de la universitat de Fortià és exemplificadora d'aquest cas: el 1662 Bernat Vives, ciutadà honrat de Barcelona i de Girona, domiciliat a Girona, s'avé a pagar redelme; el 1666, Narcís Ferrer i Cebrià Amorós, cavallers del comte d'Empúries, s'avenen a pagar vintè per dos anys, amb pacte exprés «que si lo darrer any de dit vintè los militars que en dit lloch tenen propietats no volen pagar dit vintè» tampoch ells no volen pagar, sinó lo present any corrent, tant solament; és clar, les terres de Ramon Xammar i de Josep Gorgot, nobles, no pagaven vintè «perquè no volen sien compreses en dit arrendament» (AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1386 [1662]: 2 de juliol de 1662 i 1394 [1666]: 26 de juliol de 1666).

tribuïssin. D'aquesta mena són les concòrdies de Castelló el 1667, per a quatre anys, amb la confraria de Sant Antoni dels cortalers, que agrupava els principals propietaris, i la Comunitat de Preveres, per la qual «permètan y encarrègan a sos johers ho cortalers pagar, sens emperò perjudici de sos drets y privilegis [...] consentint per est effecte y per esta vegada y per estos quatre anys tant solament [...] y per effecte de quitar dits censals y no altrament»; de l'Armentera, del 1668, per a quatre anys, amb els terratinents i militars, per la qual «permetran que llurs johers de llur tersa part paguen lo dit quinsè»; d'Empúries, del 1672, per a cinc anys, amb els terratinents, i de Sant Pere, del 1692, per a onze anys, que va haver de ser suspesa per l'entrada del francès i de nou recuperada el 1704.⁴⁵ En aquestes concòrdies, els privilegiats imposaran com a condició que no siguin creats nous censals i que, anualment, els siguin presentats els comptes de la universitat. O bé ells mateixos es convertiran en els col·lectors del redelme, la qual cosa suposa una interferència total en els afers de la universitat. Passat el termini pactat, els terratinents i els privilegiats tornaran a l'exempció en el pagament dels mals i els càrrecs de les universitats del comtat.

Tal com es pot comprovar en el quadre 5, els redelmes deixen de ser una solució puntual per convertir-se en una nova aportació de numerari per a les universitats del comtat d'Empúries. Certament que el quadre és parcial, ja que només recull els redelmes que han estat protocol·litzats⁴⁶ i, encara, es poden haver perdut manuals de la notaria de Castelló, fet que pot explicar la presència d'algunes universitats i el menor nombre de redelmes en universitats com la de Castelló. Tot i les dificultats de la font emprada, queda clar que el redelme ha estat la via usada amb una major normalitat per a acudir al compliment de la concòrdia amb els censalistes. Sobretot, cal retenir la dada que, durant mig segle, les nou universitats que ens serveixen de mostra s'han imposat redelmes un any de cada dos, proporció que, atesa la precarietat de la font usada, ha de ser sens dubte ampliada. D'altra banda, haurem de tenir present que aquests redelmes representen una clara continuïtat respecte de la primera meitat del segle.

El cas de Cadaqués pot ser significatiu. Entre 1623 i 1653 s'han imposat 19 quinzens i 6 talls, a més a més d'haver hagut d'allotjar tropes entre 1641 i 1645; sabem, d'altra banda, que l'ocupació militar francesa ha estat contínua entre 1655 i

45. AHG. M. Pastell, Not. Castelló: 1447 (1667): 19 de juliol de 1667; 1449 (1668): 17 de juny de 1668; 1456 (1672073): 24 de juliol de 1672; 1489 (1692): 19 de març de 1692. P. Heras, Not. Castelló, 1553 (1704): 1 de maig de 1704.

46. Aquest quadre és el resultat del buidatge dels diferents manuals notariais conservats a la notaria de Castelló (AHG) per a aquestes dates: J. Pagès: 1386 (1662), 1389 (1663), 1390 (1664), 1393 (1665), 1394 (1666), 1396 (1667), 1398 (1669), 1401 (1669), 1402 (1670), 1404 (1671), 1405 (1672), 1408 (1673), 1409 (1674), 1412 (1675), 1414 (1676), 1416 (1677), 1417 (1678), 1418 (1679), 1421 (1680), 1424 (1681), 1426 (1682), 1427 (1683), 1429 (1684). M. Pastell: 1438 (1666), 1439 (1662-63), 1442 (1664-1665), 1447 (1667), 1449 (1668), 1450 (1669), 1452 (1670), 1455 (1671), 1456 (1672-73), 1458 (1674-1675), 1459 (1675), 1460 (1676-1677), 1463 (1678), 1464 (1679), 1467 (1680), 1469 (1681), 1471 (1682), 1473 (1683), 1474 (1684), 1476 (1685), 1477 (1686), 1480 (1687), 1481 (1688), 1483 (1689), 1483bis (1690), 1486 (1691), 1489 (1692), 1490 (1693), 1492 (1694), 1494 (1695), 1495 (1695), 1496 (1696). P. Heras: 1533 (1690), 1534 (1691), 1535 (1690-1691), 1537 (1692-1693), 1538 (1693), 1540 (1694-1695), 1543 (1696-1697), 1545 (1698), 1546 (1698), 1548 (1699), 1549 (1700), 1550 (1701), 1551 (1702), 1552 (1703), 1553 (1704), 1554 (1705), 1556 (1706-1707), 1557 (1708), 1558 (1709). I. Verdalet: 1589 (1699), 1590 (1700), 1593 (1701), 1594 (1702), 1601 (1705).

QUADRE 5. *Redelmes del comtat d'Empúries*

<i>Anys</i>	<i>Cadaqués</i>	<i>Castelló</i>	<i>Empúries</i>	<i>Fortià</i>	<i>Garriguella</i>	<i>Roses</i>	<i>St. Pere Pescador</i>	<i>Torroella Fluvià</i>	<i>Ventalló</i>
1662									20è
1663			20è		20è				20è
1664	15è		20è		20è				
1665	15è	30è	20è		20è	20è		18è	
1666	15è	30è	20è	20è	20è	20è		18è	20è
1667	15è	30è	20è	20è	20è	20è			20è
1668	15è	30è	20è		20è	20è		18è	20è
1669	15è	30è	20è		20è	20è		18è	20è
1670	15è	30è			20è	20è		18è	
1671			20è		20è	20è			
1672			20è			20è		18è	
1673			20è	20è		20è			20è
1674			20è			20è			
1675			20è			20è			20è
1676			20è			20è			
1677					20è	20è			20è
1678	15è				20è	20è	20è		
1679	15è					20è	20è		
1680	15è			20è	20è	20è	20è		20è
1681	15è		20è	20è	20è	20è	20è	18è	20è
1682	15è		20è	20è	20è	20è	20è	18è	20è
1683	15è				20è	20è	20è		20è
1684	15è		20è		20è	20è	15è		20è
1685	15è			20è	20è	20è	15è	18è	20è
1686	15è			20è	20è	20è	15è	18è	20è
1687				20è	20è	20è	15è	18è	20è
1688	15è			20è	20è	20è	15è	18è	20è
1689	15è			20è	20è	20è	15è	18è	20è
1690	15è			20è	20è	20è	15è	18è	20è
1691	15è			20è	20è	20è	15è		20è
1692	15è			20è	20è	20è	15è	18è	20è
1693	15è					20è	15è		20è
1694	15è						15è		
1695	15è	20è	20è	20è	20è		15è		
1696	15è	20è	20è	20è		20è	15è		20è
1697							15è		
1698		20è		20è			15è		
1699	15è	20è		20è	20è		15è		
1700	15è	20è		20è			15è	18è	
1701	15è			20è	20è		15è	18è	
1702		20è		20è	20è		15è	18è	15è
1703				20è			15è	18è	15è
1704				60è			15è	18è	15è
1705				60è			15è		30è
Total	28	12	18	24	20	30	28	20	28

Font: AHG. Not. Castelló: J. Pagès (1662-84), M. Pastell (1666-96), P. Heras (1690-1705).

1660, i a partir d'aquest moment, hem documentat la imposició de 28 quinzens més. En total, en 73 anys, 47 quinzens documentats. Podem plantejar que les cotes dels redelmes són poc elevades: entre el 5 i el 6,6% de la collita, però haurem de tenir present que aquesta exacció venia a afegir-se als habituals pagaments de delmes, censos i prestacions monetàries que, amb la fiscalitat de guerra (sobretot els allotjaments), dificultava la recuperació econòmica de la pagesia empordanesa.

Tornant a la universitat de Roses, entre 1668 i 1692, els arrendaments dels propis municipals (la taverna, la gabella, el dret del vi foraster, la sal, la fleca i la carnisseria) representen, de mitjana, el 58,31% dels ingressos de la universitat; la resta, el 41,69% prové de l'arrendament del vintè de terra (el 28,92%) i del vintè del mar (el 12,77%). Els arrendaments dels propis no eren suficients, com hem vist, per a poder acudir el pagament puntual dels censals deguts que s'havien de lluir; d'aquí que els redelmes es converteixin en un emolument més de la universitat de Roses. De l'excepcionalitat de l'ús del redelme passem a la continuïtat. Els redelmes han estat per a les universitats la manera de poder equilibrar la partida de despeses. No sabem, però, la incidència que han tingut en les economies pageses que els han haguts de suportar.

Les talles imposades per Trobat l'estiu de 1694 i els allotjaments de l'exèrcit francès l'hivern de 1694-1695 varen suposar el trencament definitiu del procés de llüició dels censals com havia estat acordat en les diferents concòrdies signades entre universitats i creditors censalistes. D'altra banda, per fer cara al pagament dels nous censals la universitat augmentarà la pressió fiscal: s'imposaran nous redelmes que s'afegiran als que ja s'estaven pagant i també talles en diner. A Fortià, el 20 d'agost de 1702, el consell general de la universitat acordà d'arrendar un seixantè, per quatre anys, per pagar el donatiu de Corts. La novetat la trobem en el fet que no sols es paga de les collites, sinó també «dels censos de una espècie y altre de grans y diners que qualsevols señors directes acostumen rèbrer y haber en dit terme y parròchia de Fortià, juntament dels lluïsmes y foriscapis que durant lo temps del present arrendament se deuran per rahó de transportacions y títols, tant lucratius com onorosos, de qualsevols propietats situades en dit terme y parròchia y axí mateix dels arrendaments dels molins que són en dit terme de Fortià». L'arrendament era fet pels «señors terratinents y altres interessats de un estament y altre» i tenia com a comisaris elegits per la universitat el prevere del lloc, un doctor en medicina de Figueres i un treballador, veritable representació estamental de la universitat. El 18 de novembre de 1703, en un altre acord, el consell general de la universitat de Fortià i els terratinents convenen que es facin «talls y tallas y tacsas dels càrrechs que suportaran la universitat de Fortià a tenor de vassanas y fochs, descontant un sou per foch y un diner per quiscuna vessana de cultiu qui cultivarà quiscun particular». En aquesta relació apareix la totalitat de les terres de la universitat.⁴⁷ Cadastre anterior al cadastre. Les necessitats de la universitat portaven a voler fer pagar tothom. La Guerra de Successió va tallar aquesta «solució» i va obligar a crear nous censals i a imposar nous redelmes: la roda tornava a començar.

47. AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1551 (1702) i 1552 (1703).

Conclusions

Sens dubte, els anys seixanta del segle XVII són decisius per a les universitats catalanes per a poder fer front a l'enorme deute acumulat arran de la Guerra de Secessió. En les universitats del comtat d'Empúries, la dècada dels anys seixanta representa l'inici de la liquidació del deute censal per la via de la concòrdia amb els creditors. Les modalitats de la concòrdia eren conegudes, però probablement hagi quedat clar, en aquest estudi de cas, la seva amplitud i el seu abast. Aquest era l'objectiu del treball i aquesta és també la seva feblesa, ja que no sabem fins a quin punt és generalitzable allò que aquí hem descrit. No obstant això, com a exercici, resulta clarificador del que ha representat per a les universitats la fiscalitat de guerra. L'esforç efectuat per les universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió, però també després de 1652 contra els exèrcits franco-catalans, i més endavant afrontant la presència de dos exèrcits sobre el mateix territori durant els anys de la segona meitat del Sis-cents, no s'ha vist correspost amb un tracte de favor de les institucions reials a Catalunya. Les universitats han hagut de buscar la sortida a la seva problemàtica atenent a les seves possibilitats i les seves forces, han hagut d'afrontar processos judicials i pressions dels creditors, i, en funció de les forces de les parts, han arribat a la signatura de concòrdies més aviat o més tard, amb una condonació dels endarreriatges o sense. Només la dinàmica interna de cada universitat, que no podem conèixer a causa de la migradesa de les fonts municipals existents en el comtat d'Empúries, ens podria permetre d'analitzar la correlació de forces. Falta aquesta anàlisi per a poder copsar les forces de les universitats. Malgrat tot, hi ha elements i pistes que ens fan veure les enormes dificultats per a poder generalitzar. El cas de Roses, que hem pogut documentar, ens ha fet veure que, al darrere dels planys dels memorials de la universitat, hi havia una part certa, però que la potencialitat era evident en haver pogut imposar redelmes durant una trentena d'anys, amb la corresponent oposició dels privilegiats i dels terratinents a contribuir. Els redelmes, com hem vist, s'han convertit en habituals entre els emoluments de les universitats a fi de poder arribar a equilibrar la partida de despeses. Un equilibri precari, i fictici a vegades, que tornarà a ser trencat per la fiscalitat de guerra. La darrera guerra amb França (1689-1697), sobretot després de l'ocupació francesa de 1694, que tanca el segle XVII, i la Guerra de Successió, que inicia el segle XVIII, impedeixen de liquidar definitivament el deute acumulat. Una altra vegada la fiscalitat de guerra engegarà el procés d'endeutament. I una altra vegada tornarem a trobar les universitats imposant-se noves càrregues, i també havent d'arrendar herbes, terres del comú i fins i tot havent de desprendre's de terres comunals, i havent de lluitar per una fiscalitat igualitària que les universitats tampoc no aconseguiran d'imposar.